

dr Michał Dworski

Centrum Badań nad Historią Polskiego Państwa na Uchodźstwie KUL

e-mail: michal.dworski@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0002-7505-9221>

Charakterystyka emigracyjnej działalności Emanuela Scherera — przedstawiciela Bundu w II Radzie Narodowej RP w Londynie (1943–1945)

The Emigration Activities of Emanuel Scherer — a Representative of
the Bund in the Second National Council of the Republic of Poland
in London (1943–1945)

Summary

The aim of this article is to discuss the emigration activities of Emanuel Scherer after 1939, especially in the context of his work for the Second Polish National Council in London. Scherer was appointed a member of the “parliament in exile” in 1943, replacing tragically deceased Szmul Zygielbojm, where he represented the Bund party. He served as a councillor for almost a year and a half, wanting to take advantage of all the opportunities this mandate offered him during the Second World War. This article presents various areas of Scherer’s activity during this period, including his most important legislative and opinion-forming initiatives in the Second National Council of the Republic, his polemics and discussions with other councillors, as well as his political opinions on current and future issues, also in the context of the post-war situation of the free Polish state. Scherer attached special importance to Jewish problems and Polish-Jewish relations. The issue of the Holocaust was central to many of his initiatives, whether in Polish émigré circles or, more broadly, in the West. He devoted a great deal of time to informing the international public about German crimes against Jewish people and organising material support for Polish Jews at home and in exile. He was also an important contact in the logistics of transferring funds to the underground Bund party in the country, which he often raised himself. Scherer also intended to normalise Polish-Jewish relations by extending the arrangements of the war period to the post-war period. He wanted to oblige the Polish government in London to adopt certain attitudes in the future, also in legislative terms. He pointed out the mistakes and failures in the existing Polish-Jewish relations and was assertive in articulating various problems, especially those related to anti-Semitism.

Keywords: Emanuel Scherer; Bund; Jews; National Council; London; exile

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest omówienie działalności Emanuela Scherera na emigracji po 1939 roku, zwłaszcza w kontekście jego uczestnictwa w pracach II Rady Narodowej RP w Londynie. Scherer został wyznaczony członkiem „emigracyjnego parlamentu” w 1943 roku w miejsce tragicznie zmarłego Szmula Zygielbojma. Reprezentował w nim partię Bund. Przez niemal półtora roku pełnił on funkcję radnego, chcąc wykorzystać wszelkie możliwości, jakie dawał mu ten mandat w czasie II wojny światowej. W artykule zaprezentowano różne obszary działalności Scherera w tym okresie. Przedstawiono jego najważniejsze inicjatywy uchwalodawcze i opiniodawcze na forum II Rady Narodowej RP, polemiki oraz dyskusje z innymi radnymi, a także kierunki myślenia politycznego dotyczące spraw bieżących i przyszłych, także w kontekście powojennego funkcjonowania wolnej Rzeczypospolitej. Priorytetowym tematem w aktywności Scherera były kwestie żydowskie oraz relacje polsko-żydowskie. Zagadnienie zagłady stanowiło centralny punkt odniesienia w wielu jego inicjatywach, czy to w obrębie polskiego życia emigracyjnego, czy szerzej: zachodniego. Poświęcił on wiele czasu na informowanie międzynarodowej opinii publicznej o zbrodniach niemieckich na narodzie żydowskim czy organizację wsparcia materialnego dla polskich Żydów w kraju i na emigracji. Był także istotnym kontaktem w logistyce przekazywania środków finansowych do podziemnego Bundu w kraju, które często samodzielnie organizował. Scherer zamierzał uporządkować stan stosunków polsko-żydowskich, rozszerzając ustalenia z okresu wojny na czas powojenny. Chciał zobowiązać polskie czynniki rządowe w Londynie do określonych postaw w przyszłości, także w wymiarze ustawodawczym. Wskazywał na błędy i porażki dotychczasowego stanu tych relacji i był asertywny w artykułowaniu różnych problemów, zwłaszcza na tle antysemityzmu.

Słowa kluczowe: Emanuel Scherer; Bund; Żydzi; Rada Narodowa; Londyn; uchodźstwo

Emanuel Scherer urodził się 25 sierpnia 1901 roku w Krakowie, w rodzinie żydowskiej. Tam też spędził pierwsze kilkanaście lat swojego życia — ucząc się w szkołach podstawowej, średniej i wyższej. Studiował bowiem prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po ukończeniu studiów podjął się napisania doktoratu. Tym samym od 1928 roku mógł się tytułować doktorem prawa. Jeszcze przed rozpoczęciem studiów Scherer dołączył do Powszechnego Żydowskiego Związku Robotniczego na Litwie, w Polsce i Rosji — Bundu. W różnych strukturach tej partii funkcjonował przez kolejne dekady swojego życia. Jako jej aktywny działacz został najmłodszym w historii partii członkiem jej Centralnego Komitetu. Aktywność na tym polu uzupełniał działalnością w związkach zawodowych (Sekcji Żydowskiej Centralnej Komisji Związków Zawodowych, Związku Zawodowym Pracowników Handlowych i Biurowych) oraz publicystyką w różnych organach prasowych swojego ugrupowania politycznego. Jego przeprowadzka z Krakowa do Warszawy w 1928 roku spowodowała, że zajął się praktyką adwokacką. Od tej pory było to jego główne źródło utrzymania. Ponadto w 1938 roku został wybranym radnym miasta stołecznego Warszawy i mandat ten pełnił do wybuchu II wojny światowej¹.

¹ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS), sygn. A.5/72: Teczka personalna Emanuela Scherera; M. Dworski, *Emanuel Scherer (1901–1977)*, w: *Słownik biograficzny Polskiego Państwa na Uchodźstwie*, t. 1: *Członkowie*

Na wieść o agresji niemieckiej Schererowi udało się ewakuować na neutralną Litwę, a stamtąd do Szwecji, gdzie przebywał do początku 1941 roku. Następnie wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Mieszkał tam do 1943 roku². W latach 1940–1943 był nadal aktywnym członkiem Bundu i starał się działać na rzecz wspierania Żydów w okupowanej Polsce³. Inicjował różne spotkania informacyjne i konferencje. Prowadził działalność wydawniczą (m.in. wydał broszurę o relacjach polsko-żydowskich w 1942 roku⁴). Przekazywał informacje do różnych redakcji prasowych i radiowych, zwłaszcza na temat zbrodni niemieckich na Polakach i Żydach pod okupacją. Szeroka skala jego działań w tym zakresie była możliwa dzięki współpracy nie tylko z politykami różnych środowisk żydowskich, lecz także działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej oraz brytyjskiej Partii Pracy⁵. W gronie jego bliskich współpracowników znajdowali się wówczas m.in. Szmul Zygielbojm, Emanuel Nowogródzki i Schlome Mendelsohn⁶.

Od 1940 roku Emanuel Scherer funkcjonował w obrębie szeroko rozumianego życia politycznego polskiej emigracji, choć do 1943 roku jego aktywność w tym obszarze nie była pierwszoplanowa⁷. Włączono go do struktur polskiego państwa na uchodźstwie dopiero po tragicznej samobójczej śmierci jego bliskiego współpracownika — Szmula Zygielbojma (12 maja 1943 roku). W jednym z pośmiertnych listów Zygielbojm wskazał, aby jego miejsce w emigracyjnym substytucie parlamentu — Radzie Narodowej RP — zajął właśnie Emanuel Scherer. Tak też się stało. Prezydent Władysław Raczkiewicz powołał go w skład II Rady Narodowej z dniem 19 czerwca 1943 roku. Scherer reprezentował w niej Bund⁸.

Rada Narodowa RP była instytucją powołaną przez prezydenta RP w grudniu 1939 roku. Stanowiła forum aspirujące do roli zastępczej formy parlamentu, który w warunkach wojennych nie mógł być zwołany. Była miejscem, gdzie skupiały się

I i II Rady Narodowej RP, red. J. Rabiński, M. Dworski, Lublin 2022, s. 273–274; D. Stola, *Nadzieja i zagłada. Ignacy Schwarzbart — żydowski przedstawiciel w Radzie Narodowej RP (1940–1945)*, Warszawa 1995, s. 40–41.

² IPMS, sygn. A.54/150: Protokół posiedzenia Rady Narodowej RP, 16 października 1944 roku, s. 43.

³ K. Iranek-Osmecki, *Kto ratuje jedno życie... Polacy i Żydzi 1939–1945*, Londyn 1968, s. 227.

⁴ Zob. E. Scherer, *Polska i Żydzi*, Nowy Jork 1942.

⁵ D. Urzyńska, *PPS na obczyźnie wobec ludności żydowskiej w latach II wojny światowej*, „Słupskie Studia Historyczne”, 7 (1999), s. 131–133; K. Dunin-Wąsowicz, *Socjaliści polscy wobec walki i zagłady Żydów*, „Dzieje Najnowsze”, 25 (1993), nr 1, s. 58–59; A. Siwik, *Polska Partia Socjalistyczna na emigracji w latach 1945–1956*, Kraków 1998, s. 14 i n.

⁶ IPMS, sygn. A.5/72: Teczka personalna Emanuela Scherera.

⁷ Warto dodać, że wiosną 1940 roku, kiedy Naczelne Władze RP w Londynie rozważały powołanie w skład Rady Narodowej RP przedstawiciela Bundu, to wówczas już wskazywano na Szmula Zygielbojma jako odpowiedniego kandydata. Jednak sam Zygielbojm uważał, że stanowisko to powinien objąć wówczas Emanuel Scherer, gdyż został on oficjalnie wskazany na tę funkcję z ramienia Bundu. D. Blatman, *For our Freedom and Yours. The Jewish Labour Bund in Poland 1939–1949*, London 2003, s. 134 i n.; M. Trębacz, *Szmul Mordechaj Zygielbojm (1895–1943)*, w: *Słownik biograficzny Polskiego Państwa na Uchodźstwie*, s. 362.

⁸ J. Rabiński, *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej podczas drugiej wojny światowej. Wybrane aspekty funkcjonowania, w: Depozyt niepodległości. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie 1939–1991*, red. Z. Girzyński, P. Ziębara, Toruń 2018, s. 28.

wszystkie najważniejsze siły polityczne reprezentujące polskie społeczeństwo — w tym mniejszości narodowe⁹. W I Radzie Narodowej RP (1939–1941) przedstawicielem mniejszości żydowskiej był **Ignacy Schwarzbart** (syjoniści). Z kolei w II Radzie (1942–1945) polscy Żydzi otrzymali dwóch przedstawicieli. Oprócz ponownie Schwarzbarta zasiadali w niej **Szmul Zygielbojm** — a po jego śmierci — **Emanuel Scherer**, jako reprezentanci Bundu¹⁰.

Na forum II Rady Narodowej RP w Londynie

Emanuel Scherer, chcąc aktywnie wypełniać swój mandat, musiał wyemigrować do Londynu. 5 listopada 1943 roku złożył przyrzeczenie nowo wybranego członka rady¹¹. Był aktywnym parlamentarzystą, który od początku swojego urzędowania cechował się inicjatywą na forum tej instytucji¹². Przede wszystkim zależało mu na rozszerzeniu akcji ratunkowej dla Żydów w okupowanej Polsce. Z jednej strony, po formalnym dołączeniu do rady, zgłosił on do budżetu państwa na 1944 rok szereg wniosków dotyczących chociażby wygospodarowania dodatkowych pozycji na ten cel. Z drugiej zaś zaproponował utworzenie „stałego międzyaliantckiego organu, który by wspólnymi siłami Zjednoczonych Narodów przeciwdziałał wszelakim próbom zagłady jakiegokolwiek narodu świata”. Scherer przedstawił tę ideę w liście, który złożył na ręce premiera Stanisława Mikołajczyka (26 listopada 1943 roku). Jednocześnie zwrócił się do przewodniczącego Rady Narodowej RP Stanisława Grabskiego o zwołanie specjalnego posiedzenia dla rozpatrzenia tej propozycji. W konsekwencji na posiedzeniu rady 20 grudnia 1943 roku uchwalono jednogłośnie przedstawiony wniosek. Zawierał on postulat powołania Rady Ocalenia Krajów Okupowanych, która poprzez Narody Zjednoczone byłaby w stanie przeciwdziałać wszelkim próbom zagłady jakiegokolwiek narodu przez niemieckich okupantów¹³. W nawiązaniu do tych działań Emanuel Scherer w kolejnych tygodniach zabiegał o kolejne specjalne posiedzenie rady, która miałaby — w jego ujęciu — wydać odpowiednią odezwę w sprawie zagłady Żydów. Polityk liczył, że na forum emigracyjnego parlamentu odbędzie się dyskusja w tym zakresie, a oficjalne wypowiedzenie się rady będzie miało wpływ na kolejne kroki podejmowane przez rząd RP na uchodźstwie. Wierzył też w efekt

⁹ M. Hulaś, *Goście czy intruzy? Rząd polski na uchodźstwie, wrzesień 1939 – lipiec 1943*, Warszawa 1996, s. 34.

¹⁰ Więcej o funkcjonowaniu Rady Narodowej RP podczas II wojny światowej można przeczytać w: J. Rabiński, *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej podczas drugiej wojny światowej*, s. 19–34; R. Turkowski, *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej (1939–1945)*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, red. Z. Błazyński, Londyn 1994, s. 386–454; E. Duraczyński, R. Turkowski, *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939–1945*, Warszawa 1997.

¹¹ IPMS, sygn. A.5/72: Teczka personalna Emanuela Scherera.

¹² D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 244–245.

¹³ K. Iranek-Osmecki, *Kto ratuje jedno życie*, s. 216; M. Dworski, *Emanuel Scherer*, s. 275.

propagandowy całego przedsięwzięcia, gdyż dokument ten — wydany przez organ państwowy — miał mieć większą siłę oddziaływania niż odezwa chociażby wybranych kół żydowskich czy samego Bundu¹⁴. Pomysł Scherera był skonstruowany właściwie i mógł on liczyć na poparcie — zwłaszcza radnych z klubów socjalistycznego i ludowego. Niemniej jego przeprowadzenie napotkało problem proceduralny, gdyż w tym samym czasie do prezydium rady wpłynął podobny wniosek autorstwa drugiego reprezentanta mniejszości żydowskiej — Ignacego Schwarzbarta¹⁵. Tym samym oboma wnioskami zajęła się — zgodnie z regulaminem — Komisja Prawno-Polityczna. Projekt Scherera i Schwarzbarta trafił na posiedzenie Rady Narodowej RP 20 marca 1944 roku¹⁶. Po dyskusji nad jego treścią, gdzie wątpliwości wskazywał głównie radny Klubu Narodowego Zbigniew Szydłowski, rada uchwaliła tę rezolucję¹⁷. Trzeba podkreślić, że w swojej wymowie przypominała ona poprzednie uchwały w sprawie zbrodni na narodzie polskim oraz na Żydach z 10 kwietnia 1942 roku, 27 listopada 1942 roku i 7 stycznia 1943 roku. Wobec tego dokument ten powielał już przedstawiane oświadczenia w tej sprawie. W swojej treści zawierał apel do rządu RP o podjęcie kolejnych działań w celu powstrzymania eksterminacji, ostrzegając, że niedobitkom Żydów grozi ostateczna zagłada. W jego treści znajdował się aspekt przekonania aliantów, aby użyć retorsji w stosunku do Niemców¹⁸. W dokumencie tym było zawarte także uznanie wobec Polaków dających schronienie Żydom i apel, by nie

¹⁴ D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 247.

¹⁵ Relacje pomiędzy dwoma przedstawicielami mniejszości żydowskiej w Radzie Narodowej RP nie układały się dobrze — podobnie jak wcześniej nie do końca właściwe były stosunki na linii Schwarzbart — Zygielbojm. Relacja Scherera z przedstawicielem syjonistów nacechowana była podejrzliwością, choć osobiste kontakty obu polityków były poprawne. Dariusz Stola wskazuje, że dopiero wraz z 1945 rokiem relacja obu radnych nabrała nieco bliższego charakteru. Różnica ich poglądów i czasami stanowisk wynikała głównie z relacji centralnych, jakie były ukształtowane na linii podziału polskich Żydów w kraju i na emigracji (syjoniści — Bund). Nie był to zatem efekt wzajemnych animozji. W związku z tym, jak w przytoczonej wyżej sprawie, czasami zdarzało się, że radni żydowscy przedkładali na forum Rady Narodowej RP dwa osobne, choć w swojej wymowie i treści bardzo podobne, wnioski. Często brakowało im więc wspólnej koordynacji działań. Zob. D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 56; tenże, *Krew, o której zapomniano. Kwestia żydowska w Radzie Narodowej RP (1939–1945)*, „Więź”, 1992, nr 4, s. 84 i n.

¹⁶ Zob. *Sprawozdanie komisji prawno-politycznej Rady Narodowej RP z dn. 9.03.1944*, w: *W obliczu Zagłady. Rząd RP na uchodźstwie wobec Żydów 1939–1945*, red. P. Długolecki, Warszawa 2021, s. 835–836.

¹⁷ Dyskusja nad rezolucją odnosiła się głównie do propozycji złożonej przez Klub Narodowy, aby zmienić akapit stwierdzający, że „Naród Polski od z górą czterech lat walczy przeciw najeźdźcy, nie tylko na obczyźnie, ale i w kraju. Niedostateczne uzbrojenie powoduje wielkie ofiary wśród żołnierzy Polski podziemnej, zaosttrżając równocześnie okrucieństwa niemieckie wobec ludności RP”. Emanuel Scherer uznał ten ustęp za zbędny i w jego odczuciu przesłaniał on charakter całej rezolucji. Uważał, że z takim wstępem uchwała przestawała być dokumentem w sprawie ratowania ludności żydowskiej. Zagroził nawet, że bez usunięcia tego zdania on sam, jako wnioskodawca, nie będzie za taką uchwałą głosował. Ton dyskusji starał się opanować drugi z radnych mniejszości żydowskiej, Ignacy Schwarzbart. Podkreślał wówczas, że „nie ma współzawodnictwa między nami a ludnością polską, z którą jesteśmy związani na śmierć i życie. I dlatego do tej rezolucji nie powinien się zakraść żaden głos zazdrości, bo podkreślenie cierpień narodu żydowskiego nie może przyćmić cierpień narodu polskiego..., nie ma tu miejsca na współzawodnictwo”. Rada Narodowa RP uchwaliła rezolucję bez proponowanego przez Klub Narodowy ustępu pierwszego. Zob. IPMS, sygn. A.5.4/120: Posiedzenie Rady Narodowej RP, 20 marca 1944 roku, s. 14–44.

¹⁸ D. Uczkiewicz, *Problem odpowiedzialności karnej za zbrodnie wojenne w pracach rządu polskiego na emigracji (1939–1945)*, Warszawa 2022, s. 158; D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 195.

szczędzić trudu dla dalszego ich ratowania. Nawiązywała ona także do powołania wspominanej wcześniej Rady Ocalenia Krajów Okupowanych¹⁹.

W kolejnych tygodniach i miesiącach temat powołania takiego organu — o nazwie brzmiącej jak powyżej — nieco ograniczył swój charakter. Niemniej determinacja Scherera, aby utworzyć taki podmiot, miała wpływ na powołanie podobnej instytucji, lecz o nieco innym znaczeniu. Rząd RP na uchodźstwie 20 kwietnia 1944 roku założył bowiem Radę do spraw Ratowania Ludności Żydowskiej. Emanuel Scherer został zaproszony do jej współtworzenia jako jeden z członków, z funkcją sekretarza. Przewodniczącym rady został Adam Ciołkosz, a jego zastępcą Anzelm Reiss. Instytucja ta posiadała sekretariat wykonawczy i była londyńskim odpowiednikiem krajowej Rady Pomocy Żydom. Jej celem miała być

koordynacja akcji pomocy żydom i współpraca ze wszystkimi polskimi organizacjami w akcji ratowania Żydów; dostarczanie ludności żydowskiej w Polsce — żywności, odpowiednich dokumentów, uzbrojenia dla osób chcących walczyć; ukrywanie ludności żydowskiej bądź organizowanie dla niej przejść do państw bezpiecznych²⁰.

Należy podkreślić, że głównym celem tego podmiotu miała być efektywniejsza akcja finansowa. Już z chwilą powstania tej struktury przekazano na jej fundusz kwotę 100 tys. funtów, z czego 20 czerwca 1944 roku postanowiono bezzwłocznie wysłać do kraju 80 tys. funtów. Środki te pochodziły głównie od rządu RP²¹.

Emanuel Scherer, podobnie jak wszyscy przedstawiciele mniejszości żydowskiej, na forum II Rady Narodowej RP występował z wieloma postulatami i projektami rezolucji, które miały się odnosić do wprowadzenia w życie „zasady autonomii narodowo-kulturalnej” Żydów w powojennej Polsce. W styczniu 1944 roku przedstawił konkretny wniosek w tej sprawie. Swoją propozycją chciał on doprecyzować różne postulaty, które w ostatnich latach przedstawiciele mniejszości żydowskiej w radzie prezentowali dość regularnie, ale bez finalnego rozstrzygnięcia w postaci rezolucji. Uważał on, że zasada ta — mająca tradycję w konstytucji marcowej — powinna być wdrożona w praktyce. Przywoływał również słowa ministra Jana Stańczyka, który w 1943 roku podkreślał w imieniu rządu deklarację w tym zakresie. Zależało mu, aby Rada Narodowa RP również wypowiedziała się w tej sprawie²². Kierunek myślenia radnego wynikał także z faktu, iż zamierzał on stworzyć takie ramy prawne, w których włączono by Żydów w rekonstrukcję ustroju społeczno-politycznego Polski po

¹⁹ IPMS, sygn. A.5.4/120: Posiedzenie Rady Narodowej RP, 20 marca 1944, s. 14–44.

²⁰ Cyt. za: *Polskie państwo na uchodźstwie wobec Zagłady Żydów*, red. B. Czajka, M. Dworski, K. Świdorski, Lublin 2023, s. 10–11.

²¹ D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 254; K. Iranek-Osmecki, *Kto ratuje jedno życie*, s. 220–221.

²² IPMS, sygn. A.5.4/107: Posiedzenie Rady Narodowej, 13 styczeń 1944 r., s. 16–17.

zakończeniu wojny. Chciał on więc powołać — w ramach prac przygotowawczych — specjalną komisję do spraw żydowskich. Podnosił również konieczność przygotowania projektów rozwoju szkolnictwa żydowskiego po wojnie²³.

Finansowanie podziemia i akcje ratunkowe

Emanuel Scherer, funkcjonując w radzie, mógł dzielić się na bieżąco swoimi doświadczeniami w zakresie transferu pieniędzy do okupowanego kraju. Odegrał on bowiem ważną rolę w przekazywaniu środków z Wielkiej Brytanii do konspiracyjnych struktur Bundu. Po śmierci Zygielbojma to na nim spoczywały obowiązki kontaktu z krajowym odłamek swojej partii i organizacja pomocy finansowej dla niej ze strony wolnego świata²⁴. Na jego nazwisko była kierowana korespondencja przesyłana przy pomocy polskiego podziemia na Zachód, z kolei on wysyłał depesze i pieniądze dla podziemnego Bundu w kraju.

Skala tej działalności była niezwykle szeroka. We wrześniu 1944 roku Scherer podkreślał, że zagraniczne koła Bundu na całym świecie zorganizowały pomoc dla członków partii w okupowanej Polsce rzędu 250 tys. dolarów. W sumie do lutego 1945 roku Scherer oraz Zygielbojm przekazali do podziemnego Bundu sumę nie mniejszą niż 460 tys. dolarów.

Praca radnego w tym zakresie odnosiła się do dwóch sfer: z jednej strony trzeba było pozyskać deklarację wsparcia finansowego, a z drugiej — skoordynować całe przedsięwzięcie, aby środki trafiły do konkretnego adresata w kraju. W tym celu niezwykle pomocne okazały się struktury polskiego państwa oraz formalne jego członkostwo w Radzie Narodowej RP.

Gdy udało się takie środki zorganizować, to dany darczyńca przekazywał pieniądze najbliższej polskiej placówce dyplomatycznej lub konsularnej. Następnie polski urzędnik wpłacał je na konto i zawiadamiał o tym Ministerstwo Skarbu oraz radnych mniejszości żydowskiej: Schwarzbarta lub Scherera. Następnie transferowano tę sumę do Londynu, a tam ministerstwo przekazywało ją, potrącając koszty operacyjne, żydowskim przedstawicielom w Radzie Narodowej RP. Oni następnie kierowali środki do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, określając odbiorcę. Z kolei to ministerstwo dalej organizowało przekaz pieniędzy do kraju. Zazwyczaj gotówkę wysyłało za pomocą kurierów bądź spadochroniarzy zrzuconych do Polski. Lokalne struktury Armii Krajowej odbierały ją i przekazywały do centralnej komórki tej formacji w Warszawie („Import”). Dopiero na tym etapie środki trafiały do Delegatury Rządu na Kraj i po odbyciu specjalnej procedury i weryfikacji były finalnie przekazywane

²³ Tamże; D. Engel, *In the Shadow of Auschwitz. The Polish Government in Exile and the Jews, 1939-1942*, London 2012, s. 123.

²⁴ K. Iranek-Osmecki, *Kto ratuje jedno życie*, s. 115 i n.

adresatowi²⁵. Wobec tego, gdyby nie wsparcie instytucjonalne polskiego państwa, działalność Scherera w tym zakresie byłaby bardzo utrudniona, gdyż same struktury konspiracyjne Bundu nie byłyby w stanie w pełni samodzielnie i niezależnie przeprowadzić całej operacji²⁶.

W ostatnich miesiącach II wojny światowej miała miejsce wyjątkowa akcja ratunkowa Emanuela Scherera, który zamierzał wspomóc — zwłaszcza materialnie — uchodźców żydowskich z Polski, znajdujących się w Europie Zachodniej. W okresie od lutego do kwietnia 1945 roku Scherer wraz z rabinem Abrahamem Babadem wizytowali w tym celu Francję, Belgię i Szwajcarię (zostali wówczas oddelegowani przez Radę do Spraw Ratowania Ludności Żydowskiej)²⁷. Po powrocie z tej podróży Scherer zorganizował konferencję prasową w Brown's Hotel w Londynie (24 kwietnia 1945 roku), w trakcie której złożył sprawozdanie z odbytej misji²⁸.

Omawiana delegacja miała na celu dwa główne zadania: 1) poprawić egzystencję polskich Żydów tymczasowo zamieszkających w Europie Zachodniej, którzy zostali uwolnieni spod niemieckiej okupacji; 2) zmaksymalizować wysiłki w kierunku „ratowania przed fizyczną zagładą tych pozostałych przy życiu resztek Żydów polskich”, którzy jeszcze znajdują się na terenie Niemiec, Austrii, Czechosłowacji, Węgier czy Danii i Norwegii — zazwyczaj na skutek deportacji do różnych obozów²⁹.

Pierwszym miejscem delegacji była Szwajcaria. Emanuel Scherer próbował ocenić możliwości rządu szwajcarskiego i Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, aby udzielać pomocy bezpośrednio tym osobom, którym udało się wydostać z różnych obozów (zazwyczaj wyzwolanych przez wojska alianckie). Twierdził on bowiem, że możliwości władz szwajcarskich były największe, aby skutecznie skierować pomoc w tym zakresie. Wiązał więc z tym państwem duże nadzieje. Plan jego wizyty zawierał różnego rodzaju spotkania ze znamienitymi osobistościami. Odbyli oni zatem, wspólnie z rabinem Babadem, spotkania z kierownictwem Międzynarodowego Czerwonego Krzyża: Maxem Huberem i Carlem J. Burckhardtem oraz przedstawicielem War Refugee Board w Europie Roswellem McClellandem. Delegaci odwiedzili również prezydenta Szwajcarii Eduarda von Steigera. Warto dodać, że nad ich ówczesnym pobytem w tym kraju czuwali urzędnicy Poselstwa RP w Bernie, co wyraźnie odnotowywał Scherer w swoim sprawozdaniu. Trzeba przy tym podkreślić, z jakimi postulatami występowała polska delegacja w trakcie tej misji.

²⁵ Tamże, s. 238–239.

²⁶ D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 208–211; M. Dworski, *Emanuel Scherer*, s. 276.

²⁷ M. Dworski, *Emanuel Scherer*, s. 276.

²⁸ *O ratunek dla pozostałych przy życiu Żydów polskich. Sprawozdanie delegacji Rady do Spraw Ratowania Żydów*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 2 (1945), nr 98 z 26 kwietnia, s. 3.

²⁹ IPMS, sygn. A.9.V/2: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, *Sprawozdanie delegacji Rady do Spraw Ratowania Żydów Polskich* (luty-kwiecień 1945), s. 1.

Podczas wszystkich spotkań Scherer z Babadem przedstawiali następujące żądania:

1. Należy zorganizować transport do Szwajcarii (wraz z tymczasowym pobytem) dla jak największej liczby osób, „w szczególności Żydów polskich najbardziej zagrożonych zagładą w obozach niemieckich”.
2. Jeśli będzie to utrudnione i w praktyce ograniczane, należy równolegle „stosować wszelkie środki pomocy i opieki nad zamkniętymi w obozach na miejscu, gdzie ci ludzie się znajdują”. W tym zakresie sugerował on wykorzystać wszelkie możliwości Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, aby kontrolował on proces dostarczania opieki³⁰.

Waga ich postulatów była wzmocniona przytaczanymi relacjami uwolnionych przez wojska alianckie Żydów przebywających w Szwajcarii. Delegaci spotkali się bowiem z grupą osób, którym udało się wydostać z niemieckich obozów w Belsen (obok Hainoweru) oraz w Theresienstadt (Teresin, Czechosłowacja). Ponadto delegaci mogli przywoływać doświadczenia polskich Żydów, którzy — jako uchodźcy wojenni — przebywali od jakiegoś czasu w tym kraju, będąc pod opieką Poselstwa RP, władz szwajcarskich oraz organizacji żydowskich.

Z racji, że większość z tych osób mieszkała przed wojną we Francji, Scherer prowadził rozmowy, aby po jej zakończeniu umożliwiono im powrót do tego kraju. Problematyczna bowiem wydawała się perspektywa ich stałego pobytu w Szwajcarii ze względu na politykę wizową władz tego państwa³¹.

Po wizycie w Szwajcarii delegacja udała się do Francji, aby na tym terenie zająć się sprawą egzystencji polskich Żydów. Generalna refleksja Scherera, która wynikała z szeregu spotkań na ziemi francuskiej, była jednak negatywna³². Wskazywał on, że „ogólny wynik tych spostrzeżeń i zebranych wiadomości jest bardzo ponury”. Podkreślał, że „3/4 Żydów polskich we Francji — Niemcy wyniszczyli przy współudziale reżymu Vichy i pewnych elementów policji paryskiej”. Szacował więc, że pozostałych przy życiu zostało około 25 tys. osób, z których większość żyła wówczas „w stanie najskrajniejszej nędzy i beznadziejności”. Wskazywał, że docierały do nich informacje, że polscy Żydzi często mogli ocaleć dzięki pomocy pojedynczych Francuzów, a także: „słyszeliśmy o wypadkach pomocy, udzielanej Żydom polskim przez Polaków we Francji, tam, gdzie się ze sobą komunikowali”³³. Radny wskazywał jednak, że większość osób, które ocalały we Francji, zawdzięcza to swojej własnej zapobiegawczości —

³⁰ *O ratunek dla pozostałych przy życiu Żydów polskich*, s. 3; IPMS, sygn. A.9.V/2: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Sprawozdanie delegacji Rady do spraw ratowania Żydów Polskich (luty-kwiecień 1945), s. 1.

³¹ IPMS, sygn. A.9.V/2: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Sprawozdanie delegacji Rady do spraw ratowania Żydów Polskich (luty-kwiecień 1945), s. 2-3, 6.

³² *O ratunek dla pozostałych przy życiu Żydów polskich*, s. 3.

³³ IPMS, sygn. A.9.V/2: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Sprawozdanie delegacji Rady do spraw ratowania Żydów Polskich (luty-kwiecień 1945), s. 6-7.

podobnie jak w Belgii, gdzie wskazywano, że eksterminacja ludności żydowskiej osiągnęła większe rozmiary niż we Francji. Belgia była bowiem ostatnim przystankiem na trasie delegacji. Zwracał również uwagę, że pozostałych polskich Żydów w Belgii szacuje się na około 10 tys. osób³⁴. Na terenie belgijskim nie udało się jednak osiągnąć wymiernych efektów tej misji. Konstrukcja raportu przedstawionego przez Scherera wskazuje, że wiązał on największe nadzieje z pomocą ze strony instytucji szwajcarskich. W związku z zakończeniem II wojny światowej ciężko jest oszacować i ocenić, czy opisywana misja delegatów przyniosła wymierne skutki dla wybranych grup polskich Żydów w tych państwach.

Życie polityczne polskiej emigracji

Dla Emanuela Scherera priorytetem w publicznej działalności było niewątpliwie podejmowanie akcji ratunkowej dla polskich Żydów (w kraju i na uchodźstwie). Większość swojego czasu poświęcał on wszelkim sprawom związanym z zagładą oraz szukaniem rozwiązań i narzędzi, aby jej przeciwdziałać. Niemniej jego funkcjonowanie w ramach Rady Narodowej RP nie mogło pozostać wyabstrahowane od polskiego życia politycznego na uchodźstwie i licznych sporów, jakie różne grupy partyjne prezentowały w bieżącej działalności. Faktycznie dołączył on do Rady Narodowej RP po śmierci gen. Władysława Sikorskiego, kiedy szefem rządu był już Stanisław Mikołajczyk. Dostępne materiały źródłowe wskazują, że popierał on politykę premiera, zwłaszcza w newralgicznym temacie relacji polsko-rosyjskich³⁵. Doceniał on próby Mikołajczyka, aby realnie spojrzeć na wydarzenia polityczne trwającej wojny. Uważał, że z Rosją Sowiecką należy podejmować rozmowy niezależnie od trudnych doświadczeń ostatnich lat. Wierzył, że będzie możliwa partnerska współpraca, która nie doprowadzi do anihilacji Polski. Był bowiem świadomy, że „Rosji nie chodzi o granice Polski, ale de facto chodzi jej o uzależnienie całej Polski od siebie. To jest obecnie problem najistotniejszy, najważniejszy”³⁶. Był zdania, że polityka Mikołajczyka będzie w stanie jakkolwiek podjąć skuteczne działania w tym zakresie. Nawet po upadku jego rządu Scherer wyrażał aprobatę wobec linii byłego premiera. Nowy gabinet Tomasza Arciszewskiego nie zyskał bowiem jego sympatii. Nie odnosiło się to do osobistej animozji do premiera socjalisty, ale z racji na fakt zasiadania w tym rządzie przedstawicieli Stronnictwa Narodowego. Scherer jako jedyny członek rady wstrzymał się zatem od głosowania nad budżetem zaproponowanym przez rząd Arciszewskiego pod koniec 1944 roku. Był to wyraz sprzeciwu wobec składu gabinetu oraz

³⁴ Tamże, s. 8; *O ratunek dla pozostałych przy życiu Żydów polskich*, s. 3.

³⁵ Zob. IPMS, sygn. A.5.4/107-150: Protokoły posiedzeń Rady Narodowej RP.

³⁶ IPMS, sygn. A.5.4/109: Posiedzenie Rady Narodowej, 25 styczeń 1944 r., s. 76-78.

braku konkretnych działań w zakresie kontroli antysemityzmu w szeregach jednostek Polskich Sił Zbrojnych³⁷. Warto dodać, że powołanie tego rządu spowodowało zmianę układu sił w samej Radzie Narodowej RP. Powtórzył się schemat z 1941 roku, kiedy to skład rady nie reprezentował odpowiedniego poparcia dla rządu, co spowodowało jej rozwiązanie. Podobna sytuacja miała miejsce w tym czasie. W konsekwencji Prezydent RP rozwiązał II Radę Narodową RP z dniem 21 marca 1945 roku³⁸.

Analiza materiałów źródłowych dotyczących tego okresu nakazuje uznać, że emigracyjne spory polityczne nie miały istotnego wpływu na stosunek Scherera do naczelnych władz RP i całego konceptu funkcjonowania polskiego państwa na uchodźstwie. Uważał on bowiem, że rząd RP w Londynie „jest dla nas nie tylko legalnym, ale także faktycznym reprezentantem Kraju i reprezentantem nie tylko ludności polskiej, ale także ludności żydowskiej”. Jego stosunek do państwa polskiego był lojalny. Często podkreślał on własne polskie obywatelstwo. Wskazywał w wystąpieniach publicznych „nierozzerwalny związek żydów polskich z Polską”. Z kolei o Polakach mówił per: „bratni naród polski”³⁹. Po wybuchu powstania warszawskiego zwracał się do robotników żydowskich Warszawy, że walczą pod sztandarem wolności Polski, narodu i całej ludzkości. Wskazywał, że w Warszawie podjęto wspólną walkę: „robotnicy żydowscy u boku swych polskich towarzyszy”⁴⁰. Należy też dodać, że po lutym 1945 roku popierał on protesty polskich władz przeciwko postanowieniom konferencji jałtańskiej. Ponadto, razem ze Schwarzbartem, publicznie przeciwstawił się oskarżeniom Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, który wskazywał na liczne antysemickie czystki realizowane przez Armię Krajową na ocalałej ludności żydowskiej w kraju⁴¹. W zakresie akcji propagandowej zwracał uwagę również na niechętnie polskiej sprawie inicjatywy wybranych anglosaskich mediów. Zdecydowanie podkreślał konieczność polskiej walki na froncie antyniemieckim, aby dać odpór „wrogiej propagandzie”. Uważał, że „posądzanie ludności Polski w najszerszym tego słowa znaczeniu o sprzyjanie Niemcom jest absolutnym nonsensem i potwarzą”⁴².

O właściwy kształt relacji polsko-żydowskich

Emanuel Scherer, zabierając głos w sprawach polsko-żydowskich, liczył na odpowiednie ułożenie tych relacji po zakończonej wojnie. Nie widział on innego zabezpieczenia

³⁷ M. Dworski, *Emanuel Scherer*, s. 277.

³⁸ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o rozwiązaniu Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej — Londyn 21 marca 1945 r., Dz. U. z 1945 r. Nr 2, poz. 5, s. 16.

³⁹ IPMS, sygn. A.5.4/109: Posiedzenie Rady Narodowej, 25 styczeń 1944 r., s. 76–78.

⁴⁰ *Do robotników żydowskich Warszawy*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 1 (1944), nr 214, 9 września, s. 4.

⁴¹ Zob. D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 275.

⁴² IPMS, sygn. A.5.4/109: Posiedzenie Rady Narodowej, 25 styczeń 1944 r., s. 76–78.

wolności, niepodległości i pomyślnego rozwoju Polski, a więc i Żydów w Polsce, jak tylko przez oparcie przyszłości kraju na zasadach demokracji i socjalizmu⁴³. Jego postawa była asertywna w zakresie interesów mniejszości żydowskiej. Gdy pojawiały się więc jakieś problemy, prezentował wyrazy niezadowolenia. Okazywał je podczas publicznych wystąpień, m.in. na posiedzeniach Rady Narodowej RP, czy w treści prywatnych listów do różnych osobistości „polskiego” Londynu.

Przed wszystkim nie zamierzał on marginalizować poszczególnych drażliwych zagadnień polsko-żydowskich, tylko chciał o nich publicznie dyskutować. Można zaobserwować więc, że szczególnie ważne dla jego misji było podnoszenie wątków zachowań antysemitycznych w jednostkach Wojska Polskiego. Uważał, że rozmowa o tych problemach pozwoli na ich wyjaśnienie, a nie będzie przestrzenią rozciągającą antysemityzm na całe Wojsko Polskie⁴⁴.

Emanuel Scherer obserwował bowiem z bliska problem dezercji wybranych żołnierzy wyznania mojżeszowego z polskich oddziałów stacjonujących w Szkocji w 1944 roku. Owa ucieczka miała być odpowiedzią podkomendnych na zjawisko antysemityzmu w wojsku i braku skutecznego przeciwdziałania mu. O samej dezercji Scherer dowiedział się po fakcie. W związku z tym spotkał się z tymi żołnierzami, wspólnie ze Schwarzbartem, i nawoływał ich do zmiany decyzji. Stał na stanowisku, że pomysł sugerowany przez żołnierzy, aby przejść do armii brytyjskiej, jest niewłaściwy⁴⁵. Warto też dodać, że w konsekwencji tej dezercji Scherer wspólnie ze Schwarzbartem brali udział w rozprawie podkomendnych przed Sądem Polowym w Szkocji. Sądowano wówczas 21 polskich Żydów⁴⁶.

Radny Bundu twierdził, że problem antysemityzmu w wojsku to sprawa poważna i chciał ją jakkolwiek rozwiązać bądź na nią wpłynąć⁴⁷. Uważał jednak, że to w obrębie władz naczelnych oraz Rady Narodowej RP powinno się ten temat precyzyjnie podsumować, aby kolejne dezercje nie miały miejsca⁴⁸. Wobec tego wielokrotnie poruszał temat na forum emigracyjnego parlamentu. Zaproponował nawet wniosek o wydanie dekretu przez prezydenta RP określającego jako przestępstwo wszelką działalność i propagandę antysemityczną oraz zapowiadającego kary za dyskryminację i szerzenie nienawiści. Krok ten, odbywający się na posiedzeniu 26 maja 1944 roku,

⁴³ M. Dworski, *Emanuel Scherer*, s. 277-278.

⁴⁴ E. Scherer, *O właściwą postawę w sprawie antysemityzmu*, „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii”, 5 (1944), nr 12 z 15 czerwca, s. 4.

⁴⁵ *Pismo ministra obrony narodowej do ambasadora w Londynie w sprawie dezercji żołnierzy żydowskich*, z dn. 27.02.1944, w: *W obliczu Zagłady*, s. 830-832.

⁴⁶ *Komunikat Ministra Obrony Narodowej w sprawie dezercji żołnierzy-Żydów*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 1 (1944), nr 97 z 26 kwietnia, s. 1.

⁴⁷ Zob. D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 264 i n.

⁴⁸ E. Scherer, *O właściwą postawę w sprawie antysemityzmu*, s. 4; D. Stola, *Krew, o której zapomnimy*, s. 97.

poparli radni Polskiej Partii Socjalistycznej⁴⁹. Emanuel Scherer wspólnie z Ignacym Schwarzbartem mieli podobne stanowisko w tej sprawie⁵⁰. Przez swoją postawę byli jednak atakowani przez różne środowiska, gdyż dążyli do tego, aby polscy Żydzi byli obecni w jednostkach Polskich Sił Zbrojnych, a nie z nich występowali. W konsekwencji ich działania były poddawane krytyce rewizjonistów, wyrażonej m.in. w komunikacie „Jewish Chronicle”. Uznano ich bowiem za „tzw. przedstawicieli żydostwa polskiego”, gdyż przeciwstawili się idei tworzenia odrębnych jednostek żydowskich. Zażądano nawet ich usunięcia z Rady Narodowej RP⁵¹.

Emanuel Scherer był również uwrażliwiony na różne gesty i działania polskich władz w sprawach żydowskich. Dokładnie odnotowywał ich wypowiedzi. Monitorował wszelkie inicjatywy i przedsięwzięcia, które były związane z tym tematem. Gdy miał obiekcje wobec jakichś zachowań, często artykułował je bezpośrednio. Na początku 1944 roku, kiedy dotarło do niego, że w wybranych kręgach rządowych prawdopodobnie kolportowano książkę z wątkami antysemitycznymi (pod nazwą: „Kultura Polska”), podjął natychmiastową interwencję. Po spotkaniach z wybranymi ministrami otrzymał zapewnienie, że rząd RP nakazał urzędnikom polskim zaprzestać rozpowszechniania tej pozycji i obiecał przeprowadzić dochodzenie, kto ją wydał i z jakich środków. Radny uważał więc, że „sprawa ta została załatwiona zadawalająco”⁵². Z kolei w styczniu 1945 roku wystosował on pismo do ministra spraw wewnętrznych Władysława Banaczyka, w którym wyrażał „głęboki żal” z powodu tego, iż w ostatnim wówczas przemówieniu ministra nie znalazła się wzmianka w sprawie okrucieństw Niemców wobec ludności żydowskiej w kraju. Przyłączał się on tym samym „bez zastrzeżeń” do słów protestu zawartych w tym przemówieniu z powodu masowego mordowania Polaków⁵³. Minister replikował, że nie miał na celu pomijania ludności żydowskiej, a wskazanie na wszystkich „obywateli” RP — w rozumieniu wszystkich narodowości — zawierało w jego intencji też ludność żydowską⁵⁴.

Działalność informacyjno-propagandowa

Informowanie zewnętrznego otoczenia o zagładzie i sprawach egzystencji polskich Żydów w trakcie II wojny światowej była szczególnie ważna dla Emanuela Scherera. Wierzył bowiem, że może ona przynieść określone skutki. Dlatego oprócz moni-

⁴⁹ IPMS, sygn. A.5.4/130: Posiedzenie Rady Narodowej RP, 26.05.1944 r., s. 18–26.

⁵⁰ M. Dworski, *Ignacy Schwarzbart (1888–1961)*, w: *Słownik biograficzny Polskiego Państwa na Uchodźstwie*, s. 286.

⁵¹ Zob. D. Stola, *Nadzieja i zagłada*, s. 267.

⁵² IPMS, sygn. A.9.V/58: Wyciąg z komunikatu Żydowskiej Agencji Telegraficznej (4.01.1944).

⁵³ IPMS, sygn. A.9.V/58: List E. Scherera do W. Banaczyka z dn. 12.01.1945.

⁵⁴ IPMS, sygn. A.9.V/58: List E.W. Banaczyka do E. Scherera z dn. 15.01.1945.

torowania różnych działań polskich władz sam podejmował wielorakie inicjatywy, kontynuując liczne przedsięwzięcia, które przed 1943 rokiem wykonywał na brytyjskiej ziemi Szmul Zygielbojm. Emanuel Scherer wykorzystywał swoją pozycję radnego, aby rozszerzać kampanię informacyjną dotyczącą zagłady Żydów na ziemiach polskich. Współorganizował różne wydarzenia bądź uczestniczył w licznych przedsięwzięciach z odczytami i wykładami. Brał udział w posiedzeniu Międzynarodowej Socjalistycznej Komisji Konsultacyjnej, wówczas zawieszanej na czas wojny Międzynarodówki Socjalistycznej. Wygłosił na spotkaniu odczyt o walce i położeniu Żydów w kraju (18 lutego 1944 roku). Występował też w mediach zagranicznych, a informacje przez niego przekazywane ukazywały się w różnych tytułach⁵⁵. Publikował artykuły m.in. o powstaniu w getcie warszawskim w biuletynie „Labour Press Service” (8 marca 1944 roku). Występował on na falach radia BBC, gdyż wspólnie ze Schwarzbartem uzyskali czas antenowy z kontyngentu rządu RP w sekcji polskiej tej radiostacji⁵⁶. Swoją aktywność w zakresie nagłaśniania zagłady Scherer realizował także, opierając się na różnych strukturach, jak chociażby Federacji Żydów Polskich w Wielkiej Brytanii, Radzie Krajowej Żydowskich Związków Zawodowych, Reprezentacji Zagranicznej Związków Zawodowych czy Centralnej Komisji Związków Zawodowych⁵⁷. Był w stałym kontakcie z członkami Bundu w różnych częściach świata — zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych⁵⁸. Warto przywołać więc wydarzenie z maja 1944 roku, kiedy to zorganizował on we współpracy z brytyjskim oddziałem Bundu konferencję „dla uczczenia walk w getcie i bł. P. Zygielbojma”. Spotkanie zgromadziło wielu gości, w tym reprezentantów polskich władz (m.in. Władysława Banaczyka, Ludwika Grosfelda, Michała Kwiatkowskiego, Zygmunta Zarembę, lidera brytyjskiej Partii Pracy — Arthura Greenwooda) oraz działaczy żydowskich i dziennikarzy. Jak relacjonował to wydarzenie szef działu narodowościowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych prof. Olgierd Górka — przemówienie Scherera na tym spotkaniu było „bardzo poprawne i dodatnie” dla sprawy polskiej, a samo wydarzenie przebiegało „w sympatycznej atmosferze”⁵⁹. Wśród jego działań w tym zakresie należy także odnotować specjalną depezę, skierowaną do premiera Wielkiej Brytanii Winstona Churchilla z dnia 19 marca 1944 roku, w której przekazał informacje z konspiracyjnych struktur Bundu w kraju na temat zagłady Żydów⁶⁰.

⁵⁵ Por. *New Mass Executions in Poland Reported*, „New York Times”, 1944, 25 June, s. 5.

⁵⁶ K. Iranek-Osmecki, *Kto ratuje jedno życie*, s. 219.

⁵⁷ Zob. *Zjazd Federacji Żydów Polskich w Wielkiej Brytanii*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 1 (1944), nr 17 z 21 stycznia, s. 3.

⁵⁸ D. Blatman, *For our Freedom and Yours. The Jewish Labour Bund in Poland 1939-1949*, s. 153-159.

⁵⁹ IPMS, sygn. A.9.V/58: Notatka dla pana premiera i p. ministra spraw wewnętrznych (autorstwa O. Górki) z dn. 16.05.1944.

⁶⁰ Depesza członka Rady Narodowej do premiera Wielkiej Brytanii: informacje organizacji żydowskiej w okupowanej Polsce, w: *W obliczu Zagłady*, s. 847-848.

Po zakończeniu II wojny światowej Emanuel Scherer pozostał na emigracji. Nie wrócił do kraju. Rozstał się również z życiem politycznym polskiego uchodźstwa w Londynie, a wybierając Stany Zjednoczone jako miejsce swojego dalszego życia, zaangażował się tam w rozwijanie struktur Bundu. W latach 1961–1977 stał na czele Światowego Komitetu Koordynacyjnego tej partii i reprezentował ją na każdym zjeździe Międzynarodówki Socjalistycznej. Utrzymywał stosunki z czołowymi socjalistami na całym świecie. Był także wiceprzewodniczącym Żydowskiego Komitetu Pracy. Po wojnie nie zaniechał również pracy publicystycznej, będąc redaktorem bundowskiego miesięcznika „Unser Tsait”. Angażował się w wiele inicjatyw społecznych i politycznych⁶¹. Zmarł 5 maja 1977 roku⁶².

Bibliografia

Źródła archiwalne

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie

IPMS, sygn. A.5/72: Teczka personalna Emanuela Scherera.

IPMS, sygn. A.5.4/107-150: Protokoły posiedzeń Rady Narodowej RP.

IPMS, sygn. A.9.V/2, 58: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

Akty prawne

Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o rozwiązaniu Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej — Londyn 21 marca 1945 r., Dz. U. z 1945 r. Nr 2, poz. 5.

Prasa

Do robotników żydowskich Warszawy, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 1 (1944), nr 214 z 9 września, s. 4.

Emanuel Scherer Dead at 75, „Daily News Bulletin, Jewish Telegraphic Agency”, 1977, 6 May.

Komunikat Ministra Obrony Narodowej w sprawie dezercji żołnierzy-Żydów, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 1 (1944), nr 97 z 26 kwietnia, s. 1.

New Mass Executions in Poland Reported, „New York Times”, 1944, 25 June, s. 5.

O ratunek dla pozostałych przy życiu Żydów polskich. Sprawozdanie delegacji Rady do Spraw Ratowania Żydów, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 2 (1945), nr 98 z 26 kwietnia, s. 3.

Scherer E., *O właściwą postawę w sprawie antysemityzmu*, „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii”, 5 (1944), nr 12 z 15 czerwca, s. 4.

Zjazd Federacji Żydów Polskich w Wielkiej Brytanii, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 1 (1944), nr 17 z 21 stycznia, s. 3.

⁶¹ D. Slucki, *The International Jewish Labor Bund after 1945. Toward a Global History*, London 2012, s. 19; M. Dworski, *Emanuel Scherer*, s. 278.

⁶² *Emanuel Scherer Dead at 75*, „Daily News Bulletin”, Jewish Telegraphic Agency, 1977, 6 May.

Opracowania

- Blatman D., *For our Freedom and Yours. The Jewish Labour Bund in Poland 1939–1949*, London 2003.
- Dunin-Wąsowicz K., *Socjaliści polscy wobec walki i zagłady Żydów*, „Dzieje Najnowsze”, 25 (1993), nr 1, s. 41–59.
- Duraczyński E., Turkowski R., *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939–1945*, Warszawa 1997.
- Dworski M., Emanuel Scherer (1901–1977), w: *Słownik biograficzny Polskiego Państwa na Uchodźstwie*, t. 1: Członkowie I i II Rady Narodowej RP, red. J. Rabiński, M. Dworski, Lublin 2022, s. 273–280.
- Dworski M., Ignacy Schwarzbart (1888–1961), w: *Słownik biograficzny Polskiego Państwa na Uchodźstwie*, t. 1: Członkowie I i II Rady Narodowej RP, red. J. Rabiński, M. Dworski, Lublin 2022, s. 281–288.
- Engel D., *In the Shadow of Auschwitz. The Polish Government in Exile and the Jews, 1939–1942*, London 2012.
- Hułas M., *Goście czy intruzy? Rząd polski na uchodźstwie, wrzesień 1939 – lipiec 1943*, Warszawa 1996.
- Iranek-Osmecki K., *Kto ratuje jedno życie... Polacy i Żydzi 1939–1945*, London 1968.
- Polskie państwo na uchodźstwie wobec Zagłady Żydów*, red. B. Czajka, M. Dworski, K. Świder-ski, Lublin 2023.
- Rabiński J., *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej podczas drugiej wojny światowej. Wybrane aspekty funkcjonowania*, w: *Depozyt niepodległości. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie 1939–1991*, red. Z. Girzyński, P. Ziętara, Toruń 2018, s. 19–34.
- Scherer E., *Polska i Żydzi*, Nowy Jork 1942.
- Siwik A., *Polska Partia Socjalistyczna na emigracji w latach 1945–1956*, Kraków 1998.
- Slucki D., *The International Jewish Labor Bund after 1945. Toward a Global History*, London 2012.
- Stola D., *Krew, o której zapomnimy. Kwestia żydowska w Radzie Narodowej RP (1939–1945)*, „Więź”, 1992, nr 4, s. 84–99.
- Stola D., *Nadzieja i zagłada. Ignacy Schwarzbart — żydowski przedstawiciel w Radzie Narodowej RP (1940–1945)*, Warszawa 1995.
- Trębacz M., Szmul Mordechaj Zygielbojm (1895–1943), w: *Słownik biograficzny Polskiego Państwa na Uchodźstwie*, t. 1: Członkowie I i II Rady Narodowej RP, red. J. Rabiński, M. Dworski, Lublin 2022, s. 359–368.
- Turkowski R., *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej (1939–1945)*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*, red. Z. Błazyński, Londyn 1994, s. 386–454.
- Uczkiewicz D., *Problem odpowiedzialności karnej za zbrodnie wojenne w pracach rządu polskiego na emigracji (1939–1945)*, Warszawa 2022.
- Urzyńska D., *PPS na obczyźnie wobec ludności żydowskiej w latach II wojny światowej*, „Słupskie Studia Historyczne”, 7 (1999), s. 123–136.
- W obliczu Zagłady. Rząd RP na uchodźstwie wobec Żydów 1939–1945*, red. P. Długołęcki, Warszawa 2021.